

Háromezer év zene- és kultúrtörténete

Kovács Ilona

Franc C. Lemaire: A zsidó sors és a zene

„Ez a könyv minden bizonnyal nem született volna meg a nélkül a varsói gettóbeli kisfiú nélkül, akinek a fényképe a szenvedés és az együttérzés modern jelképévé vált. Ez a fiú talán a század egyik legnagyobb zenésze lett volna, de nem volt joga az élethez. Neki ajánlom az elmúlt hét év kutatómunkájának eredményét, ezt a könyvet, amelyet a zenének az emberi sorssal, azon belül is ennek a különleges, a világ minden táján szétszórta és kisebbségben élő, újra és újra üldözöttségnek kitett népnek, a zsidóknak a sorsával való kapcsolatáról írtam. Egy olyan népről beszélünk, amelynek lélekszáma, mióta világ a világ, soha nem haladta meg a föld népességének háromezred részét, ami kevesebb, mint a fejlett országok lakosságának egy százaléka, mégis mindig úgy tekintettek rá, mint a kereszténységre és a hozzá kapcsolódó, rendszerint uralkodó kultúrákra leselkedő legnagyobb veszélyre, mint valami állandó bűnbakra, amelyet a lehető legkülönfélébb koholt vádakkal illettek, hogy kellően alátámaszthatassák kirekesztésének, kifosztásának és meghurcolásának jogoságát.”¹

1 Franc C. Lemaire: *A zsidó sors és a zene*. Budapest: L'Harmattan, 2022, 9. (1. kiadás: *Le destin juif et la musique: trois mille ans d'histoire*. Párizs: Fayard, 2001; 2. kiadás: uott: 2003.

A fenti sorokat Franc C. Lemaire (1927–2021) belga zeneesztéta írta vas-kos könyve bevezetőjében. A kötetet ihlető fénykép a háború után, Jürgen Stroop SS tábornok hagyatékából került elő.² A fotó középpontjában egy feltett kezű kisfiú áll, aki mellett-mögött szintén feltett kezű zsidó emberek csoportja látható, fegyveres náci katonák felügyelete alatt. Ez a drámai kép rendítette meg annyira Lemaire-t, hogy könyvet írjon nagyjából háromezer év kultúr- és társadalomtörténetéről, fókuszba helyezve a zsidó zene történetét. Úgyis, hogy konkrétan a zsidó zene történetéről ír, úgyis, hogy zsidó származású muzsikusokkal ismerteti meg az olvasót, és úgyis, hogy nem zsidó, de a zsidósággal kapcsolatba hozható zenészekről és alkotásokról mesél. Mindezt tizennégy tematikus fejezetben, színes és közvetlen stílusban, **érzékenyen megvilágítva az adott korszakok szellemiségét, eseményeit és hangulatát.**

Az első négy fejezet a szó konkrét értelmében vett zsidó zenével ismerteti meg az olvasót: az 1. fejezet a legősibb időkig nyúlik vissza. A szerző többek között beszél a zsidók talán legismertebb tradicionális hangszeréről, a sófár szerepéről, de ugyanebben a fejezetben van alkalom arra is, hogy a héber kantilláció és a gregorián dallamok közötti

párhuzamról olvassunk. A következő két fejezet a szefárd és az askenázi tradíció dallamait, azok kabbalisztikus, haszid vagy jiddis változatait, valamint az itáliai reneszánsz vokál polifóniával való kapcsolatát mutatja be.

Számomra a könyv egyik nagy erénye, hogy nem kell feltétlenül az elejétől a végéig olvasni, hanem – bár nagy vonalokban követi a kronológiát, az egyes fejezeteken belül is és a fejezeteket egymáshoz hasonlítva is – bárhol el lehet kezdeni az olvasást, bárhol be tudunk kapcsolódni a szerző történetmesélésébe. A 3. fejezet utolsó alfejezete például *A jiddis kultúra élete és halála a Szovjetunióban*

címet viseli (benne Prokofjev és Sosztakovics a szovjet érában született, zsidó dallamok ihlette kompozícióiról és a Szovjetunióban végképp eltűnni látszó klezmer zenei örökségről ír a szerző), hogy aztán a 4. fejezet elején ismét az ókorban találjuk magunkat. (4. fejezet: *Zsoltárok és lamentációk a judaizmus és a kereszténység között.*)

A középkori keresztény teológia zsidóellenes szövegeinek, ezek zenei feldolgozásainak, néhány kegyetlen keresztény, nagyheti hagyomány és liturgia kontextusának vizsgálatával a szerző rámutat, hogy voltaképpen ezek is hozzájárultak az évszázadokon át lappangó antiszemitizmus fenntartásához. Érdeklődéssel olvastam e fejezetben többek között az *Ottoboni bíboros lamentáció* című alfejezetet is, melyben sok érdekességet lehet megtudni erről a művel, zenét szerető és művészeteket nagyvonalúan támogató

2 Stroop aktív részese volt a varsói gettó leverésének, a fotót pedig illusztrációnak szánta a felettéseinek – Heinrich Himmlernek és Friedrich-Wilhelm Krügernek – szánt jelentésében. A maga számára is készített egy jelentésmásolatot, ez maradt fenn az utókornak.

egyházi méltóságról. (Ő volt az, akinek a palotájában G. F. Händel és Domenico Scarlatti híres csembaló- és orgonapárjukat vívták. Mint köztudott, a verseny bírái salamoni döntést hoztak: Händel az orgonaverseny győztese lett, míg Scarlatti a csembalóé.) A költőként és drámaíróként is tehetséges Ottoboni egyik nagyheti lamentációját elemzi itt Lemaire, amiben – hasonlóan a lutheránus Németországban a 17. században kialakult pietista irodalommal – a bíboros Jézus halálában a keresztény hívőket is felelőssé teszi. Ez a felfogás ugyan némileg enyhíti a zsidók „bűnét” a keresztre feszítésben, ám felmentésükről természetesen Ottoboninál sincs szó. Később, a barokk vokális műfajok – a kantáták, oratóriumok és passiók – szintén nagy mértékben hozzájárultak a zsidókkal szembeni ellenérzés fenntartásához, melyre az 5. fejezet (*Bibliai témájú oratóriumok és operák*) is bőszéggel szolgáltat példát. Az is probléma volt, ha például egy oratóriumban a zenekritikusok és a hallgatók nem kapták meg a megszokott karaktereket és mondanivalót. Jó példa erre a számos oratóriumot komponáló Händel esete. A „szász óriás” csupán néhány művében jelenítette meg Krisztus életét és halálát, a leghíresebbek ezek közül kétségtelenül az igencsak antiszemita szövegre komponált Brockes-passió (ahol kielégültek a zsidóellenes igények) és a Messiás. Utóbbira nem mondható, hogy antiszemita, talán éppen ezért kapott érte számos negatív kritikát a zeneszerző. Az *Universal Spectator* című Händel-korabeli folyóirat szerkesztőjének például az alábbi megjegyzést írta egy olvasó: „Sajnálattal veszem tudomásul, hogy az ön barátja, Händel ennyire zsidó”. A Messiás szövegét jegyző Charles Jennens azonban teljesen más képp közelített Händel zenéjéhez: „Felettébb megtisztelt azzal, ha zsidónak titulálja. Egy zsidó nagyobb tisztelettel viseltetett volna a próféták iránt. A pogány jelző jobban ille né rá.” A könyv írója rámutat, hogy Jennens megjegyzésének háttérben valószínűleg az állhatott, hogy míg a komponista kezdetben egy évet kért a mű elkészítésére, végül huszonnégy nap elteltével letette az asztalra a kész darabot. A librettista ezt viszont úgy értelmezte, hogy a zeneszerző összecsapta a zenét (146–147. oldal). Pedig nem...

A zene és antiszemitizmus, a felvilágosodás, a zsidó asszimiláció korszakát tárgyaló fejezetekből igen izgalmas téma a Mendelssohn-család története, Moses Mendelssohntól az unokáig, Felix Mendelssohn-Bartholdy-ig. Szívet melengető, ahogyan a szerző Fanny Mendelssohnról, Felix kiemelkedően tehetséges nővéréről ír, rámutatva, hogy bizonyára ugyanolyan lángelme volt a zenében, mint testvére. Ha nem a 19. században élt volna, és nem korlátozta volna az, hogy csupán a nők számára kijelölt szűk mozgástérben alkothatott, Lemaire még az a kijelentést is megkockáztatja, talán meg is haladta volna testvérét (232. oldal).

Egy másik érdekes téma Wagner antiszemitizmusának kifejtése. Korabeli sajtótermékekre hivatkozva a kötet írója a zeneszerző gondolkodásának három jellemző vonását emeli ki: zsidógyűlöletét; rögeszméjét, hogy ő egy zsidó

összeesküvés áldozata és mértéktelen göggyét. Természetesen nem hiányozhat e fejezetekből Wagner híres zsidóellenes írására, a *Das Judentum in der Musik* című esszéjére való hivatkozás sem. Lemaire megállapítja, hogy Wagner ezzel a tanulmánnyal szintet lépett: már nem egy teológus vagy egy judaista ír a témáról, hanem egy olyan művész, aki írástudó és komoly művészetelméleti munkásságot is magáénak tudhat. Már nem Jézus halála vagy a Talmud miatt utasítja el a zsidóságot, hanem mert a zsidóság az új spirituális értékek, a nemzeti és az ősi kultúra ellenségeivé váltak (180. oldal).

A könyv második fele az egyes nemzetek zsidó zenéjét veszi górcső alá: olvashatunk a német, cseh, osztrák, francia, svájci, lengyel szovjet-orosz és amerikai zsidó zenészekről. **Őszintén sajnálom, hogy a** Monarchia zenei életével foglalkozó fejezetben mindössze csak egy rövid kis alfejezeten osztozhat Goldmark Károly és Joachim József. Persze, ennek is örülni kell, de azért Magyarország gazdag zenei élete kettőnél jóval több híres zsidó muzsikust tud felmutatni a 19. században is, a 20.-ról nem is beszélve. Ők szintén megérdemelnének néhány alfejezetet. Az utolsó (14.) fejezet – *Palesztinától Izrael államig* – 1880-tól napjainkig mutatja be és elemzi a palesztin és izraeli zenei élet jellegzetességeit és sokszínűségét, röviden érintve a több történelmi periódusban bevándorolt muzikusok, és a már ott született zeneszerzők munkásságát.

A történelmi fejezeteket a kötet szerzője által válogatott százötven zsidó zeneszerző és muzikológus életrajza egészíti ki Salamone Rossitól Steve Reichig. Nem hiányzik a bibliográfia sem, a kötetet pedig egy nagyon hasznos jegyzék zárja, melyben a szövegben előforduló idegen szavakat és kifejezéseket gyűjtötte össze és magyarázza meg a szerző.

A magyarítás szépen sikerült, élvezetes és közérthető a fordítás nyelvezete. Gondos a szerkesztés és a kivétel is, és csak elvétve akadnak hibák. Ilyen például a 31. oldal 20. lábjegyzete, mely Robert Lachmann (1892–1939) egy – a halála után röviddel kiadott – munkájára hivatkozik, ám a hivatkozott könyv 1907-ben jelent meg. Hasonlóan téves Fanny Mendelssohn nevének a „szül. Hensel” kitétel, mivel a Hensel név a férje vezetékneve volt (511. oldal). Legjobban azonban a *Névmutató* hiányát sajnálom, ami nagy valószínűséggel csak a magyar változatban nincs benne, hiszen a 467. oldalon konkrét utalás történik rá. Kétségtelenül nagy munkát jelent egy névmutató elkészítése, még akkor is, ha az eredetiben már megvannak a nevek, de egy ilyen terjedelmes kötetnél rendkívül hasznos segédeszközként szolgált volna az olvasó számára. Mindent összevetve egy tartalmas, informatív és gondosan kivitelezett könyvvel ajándékozta meg a L'Harmattan Kiadó a zene- és a kultúrtörténet iránt érdeklődőket. (Franc C. Lemaire: *A zsidó sors és a zene*. Budapest: L'Harmattan, 2022. 549 oldal. Fordította: Schneller Dóra. ISBN 978-963-414-066-5)

HIVATÁSOS SZIMFONIKUS ZENEKAROK

Alba Regia Szimfonikus Zenekar

Cím: 8000 Székesfehérvár
Szabadságharcos út 59.
www.arso.hu
Email:
ruff.tamas@arso.hu
(+36) 30 217 3411
Titkárság telefonszáma:
+36 70 522 46 92

Budafoki Dohnányi Ernő Szimfonikus Zenekar Közhasznú Nonprofit Kft.

Cím: 1225 Budapest,
Nagytétényi út 280.
Levelezési cím:
1775 Budapest, Pf. 122
Művészeti
titkárság:
1087 Budapest,
Kerepesi út 29/b. IV. ép.
Telefon: 322-1488
Fax: 413-6365
E-mail:
nfo@bdz.hu
www.bdz.hu

Duna Szimfonikus Zenekar Magyar Élőzene Nonprofit Kft.

Levelezési cím:
1033 Budapest,
Vörösvári út 101.
Próbaterem:
1105 Budapest, Halom u. 42.
Tel.: (+36) 70 652 55 91
E-mail:
dunaszimfonikusok@gmail.com
www.dunaszimfonikusok.hu

Kodály Filharmónia Debrecen

4025 Debrecen,
Simonffy u. 1/c.
Tel.: (52) 500-200 •
Fax: (52) 412-395
E-mail: info@
kodalyfilharmonia.hu
www.kodalyfilharmonia.hu

Magyar Rádió Művészeti Együttese Szimfonikus Zenekar – Énekkar – Gyermekkórus

Székhely:
1037 Budapest, Kungunda útja 64.
Levelezési cím:
1088 Budapest,
Bródy Sándor u. 5-7.
E-mail:
info@radiomusic.hu
www.radiomusic.hu

MÁV Szimfonikus Zenekar

Székhely: 1093 Bp., Péceli utca 2.
Levelezési cím: 1143
Bp, Stefánia út 61.
Tel.: 338-2664 • Tel./
fax: 338-4085
E-mail: office@mavzenekar.hu
www.mavzenekar.hu

Miskolci Szimfonikus Zenekar Nonprofit Kft.

3525 Miskolc, Fábrián u. 6/a.
Tel.: (46) 323-488
E-mail: info@mso.hu
www.mso.hu

Óbudai Danubia Zenekar

1033 Budapest,
Laktanya u. 35.
(l. em., 2-es kapucs.).
Tel.: (+36-1) 373-0228,
(+36-1) 269-1178
E-mail: info@odz.hu
www.odz.hu

Pannon Filharmonikusok – Pécs

7622 Pécs,
Breuer Marcell sétány 4.
Tel.: (72) 500-320
Fax: (72) 500-330
E-mail: info@pfz.hu
www.pfz.hu

Savaria Szimfonikus Zenekar

9700 Szombathely, Rákóczi u. 3.
Tel.: (94) 314-472
Fax: (94) 316-808
E-mail: info@sso.hu
www.sso.hu

Szegedi Szimfonikus Zenekar

6720 Szeged, Széchenyi tér 9.
Korzó Zeneház
Tel.: (62) 426-102
E-mail:
orch@symp-h-szeged.hu
www.symp-h-szeged.hu

Szolnoki Szimfonikus Zenekar

5000 Szolnok, Hild tér 1
Tel.: +36 20 926 0424
E-mail:
szolnokiszimfonikusok@gmail.com
www.szolnokiszimfonikusok.hu

REGIONÁLIS ZENEKAROK SZÖVETSÉGE

1141 Budapest Szugló utca
125/D C. épület 3/34.
Elnök: Szabó Sípós Máté
szabosiposmate@gmail.com
Főtitkár: Horváth Gábor
horvath.gabor975@gmail.com
www.regionaliszimfonikusok.hu

Békés Megyei Szimfonikus Zenekar

Levelezési cím: Békés Megyei
Szimfonikus Zenekar Közhasznú
Kulturális Egyesület
Békéscsaba 5600 Andrásy út 3.
Telefon: 20/4322-948
E-mail: uhrinviktor@freemail.hu
Honlap: www.bekesszimf.hu
Dunakeszi Szimfonikus Zenekar Egyesület Magyarország

(korábbi Váci Szimfonikus Zenekar)
2120 Dunakeszi,
Állomás sétány 17.
Honlap: www.dszh.hu
E-mail: dkszimfonikus@gmail.com

Egri Szimfonikus Zenekar

Levelezési cím:
Egri Szimfonikus Zenekar
Kulturális Egyesület
Eger 3300 Knézház K. u. 8.
Telefon: 20/964-1518
Honlap:
www.egriszimfonikusok.hu
Művészeti vezető:
Szabó Sípós Máté

Gödöllői Szimfonikus Zenekar

Levelezési cím:
Gödöllő 2100 Ady Endre sétány 1.
E-mail: titkarsag@gso.hu
Honlap: www.gso.hu
Művészeti vezető: Rácz Márton

Kecskeméti Szimfonikus Zenekar,

Hírös Agóra Kulturális és Ifjúsági Központ

6000 Kecskemét, Deák tér 1.
Telefon: 06-20/3230-001
E-mail: ksztitkar@gmail.com
jacintfoldi@gmail.com
Honlap: www.hirosagora.hu

Soproni Liszt Ferenc Szimfonikus Zenekar

Pro Kultúra Sopron Nonprofit Kft.
9400 Sopron, Liszt Ferenc utca 1.
www.prokultura.hu

Szabolcsi Szimfonikus Zenekar Közhasznú Egyesülete

Székhely: 4400 Nyíregyháza,
Szent István u. 12.
mobil: 30 9656 453
E-mail:
szabolcszimf@gmail.com

Tatabánya Város Szimfonikus Zenekara

Levelezési cím: TatabányaArt
Művészeti Egyesület Tatabánya
Fő tér 34.
Telefon: 30/6926489
E-mail: gezaroman@t-online.hu

EGYESÜLETKÉNT MŰKÖDŐ ZENEKAR

Budapesti Filharmóniai Társaság Zenekara

1061 Budapest, Andrásy út 22. Tel.: 331-2550 • Fax: 331-9478 <http://www.bpo.hu>

A magyar Szimfonikus Zenekarok Szövetségének, valamint a Magyar Zeneművészek és Táncművészek Szakszervezetének közös lapja, a Nemzeti Kulturális Alapprogram támogatásával.

A szerkesztőség levelezési címe: **ZENEKAR MŰVÉSZETI BT.**

1222 Budapest, Fenyőtozob utca 6. | e-mail: info@zenekarujsg.hu | www.zene-kar.hu

Felelős kiadó és szerkesztő: **POPA PÉTER**

Nyomás: EPC nyomda ISSN: 1218-2702

Az interjúkban és a kritikákban elhangzott véleményekkel és kijelentésekkel szerkesztőségünk nem feltétlenül azonosul. Eszrevételeknek, helyesbítéseknek készséggel helyt adunk.

FON
TRADE MUSIC

Egy valódi hangszerbolt

Kiemelkedően széles
választékkal várjuk
vásárlóinkat 2024-ben is!

www.fontrademusic.hu

1081 Budapest, Kiss József utca 14.

Telefon: +36 1 210-2790, +36 30 488-6622

Nyitvatartás: hétfőtől péntekig 9⁰⁰ -17³⁰

Adams Alexander Alphasax A&S **Bach** Bags Berg Larsen BG Blackburn **Buffet Crampon** B&S Cannonball Cherub Conn-Selmer Courtois **D'Addario** Denis Wick Dotzauer E. Schmid Edwards Francois Louis Gard Gator Getzen Hammig Hohner Holton Hoyer Jody Jazz Jupiter Keilwerth King König & Meyer **Kromat** Leblanc Lorée Ludwig Majestic **Manhasset** Marca Marigaux Melton **Muramatsu** Musser Neotech P. Mauriat **Paiste** Pearl Powell Rigotti **Sankyo** Schagerl Schneider Schreiber Seiko **Selmer Silverstein** Steuer Straubinger Studio 49 Theo Wanne Trevor J. James **Vandoren Wilde + Spieth** Wittner **Yamaha** Yanagisawa Zoom